

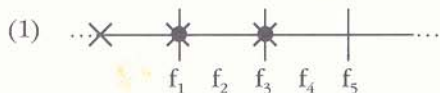
Németh Renáta

AZ ASPEKTUS A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV OKTATÁSÁBAN

A kommunikációközpontú nyelvtanítás lényege, hogy a diákokat a diskurzusban való részvételre tanítjuk meg, ennek alapja pedig a mondatalkotás és megértés. Dolgozatom első felében amellet érvelek, hogy az aspektus minden mondat kötelező alkotórésze, ezért tanítása már a nyelvoktatás kezdeti szakaszában is megkerülhetetlen. Minthogy a magyar mint idegen nyelv (MID) oktatásához rendelkezésünkre álló tankönyvek az aspektussal kapcsolatos problémák felvetését egyértelműen kerülik, dolgozatom második felében arra keresek választ, hogy a magyar aspektusrendszerrel rendelkezésünkre álló ismeretanyagot hogyan használhatjuk a MID oktatásában.

1. Univerzális eseményszerkezetek

Emberi világunkban az elemi szituációk – az esetleges kulturális különbségektől eltekintve – univerzális szerkezettel bírnak. Az eseményszerkezetet az események részeseményei és azok egymáshoz való időbeli viszonya, sorrendisége alkotják. Az eseményszerkezet világismeretünk, pragmatikus tudásunk része. Egyfajta forgatókönyv, amely a dolgok menetét tartalmazza (Kiefer 2000: 301). Így például a 'van valamije, birtokol valamit' forgatókönyv tartalmazza az adott tárgy birtoklása előtti fázist (f_1), a „megszerzés” pillanatát (f_2), a birtoklás fázisát (f_3), a tárgy elvesztésének pillanatát (f_4) és azt a fázist, mikor a tárgy már nincs birtokosa tulajdonában (f_5). Ezt ábrázolja sematikus¹ az (1) ábra.

¹ Németh Renáta, PPKE BTK, nemeth.renata@btk.ppke.hu

² Az elemi szituációk szimbolizálására a következő jeleket használom:

X szimbolizálja az elemi szituáció kezdő pillanatát,

– szimbolizálja a szituáció időbeni fennállását, és

| szimbolizálja a szituáció végét.

• szimbolizálja az időbeni kiterjedéssel nem rendelkező szituációkat, azaz a pillanatnyi időtartamúként konceptualizált szituációkat.

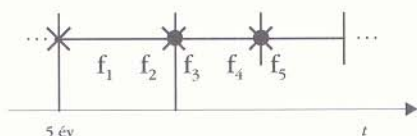
2. Megnyilatkozásaink temporális profilírozása

2.1. Az eseményszerkezet profilírozása

Amikor bizonyos szituációkat nyelvileg reprezentálunk, az eseményszerkezeten mint bázison egyfajta profilírozást hajtunk végre, mégpedig elsődlegesen a megfelelő lexémák kiválasztásával. Így például, amikor a 'van valamiije, birtokol valamit' eseményszerkezetének a 'birtokába jut' mozzanatot profilírozzuk, a kontextustól függően rengeteg lexéma áll rendelkezésünkre: *megszerez, megvesz, megkap, megörököl, elnyer, ellop, elkér vmit*, nem beszélve az olyan frazémákról, mint *birtokába jut vminek, szert tesz vmire* stb.

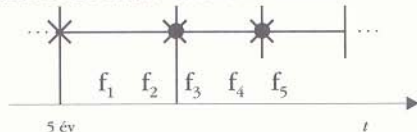
Bármely fázist vagy fázisokat is profilírozzuk, az eseményszerkezet egésze mint bázis látens módon hozzájárul a profilírozott elem jelentéséhez. A *megszerez* ige például azért kompatibilis időtartamot kifejező időhatározókkal, mert voltaképp a 'megszerzésre irányuló tevékenység' fázisával együtt reprezentálja a 'megszerzés' mozzanatát:

(2) *Pisti öt év alatt megszerzi a kocsit.*

Az *elkér* ige azonban nem kompatibilis ugyanezzel az időhatározóval, mert ez az ige csak a 'birtokába jut' pillanatnyi szituációját profilírozza:

(3) **Pisti öt év alatt elkéri a kocsit.*

2.2. A konceptualizált idő szerepe megnyilatkozásainkban

A **nyelv linearitása** arra kényszerít bennünket, hogy az elemi szituációkat viszonyítva ábrázoljuk. Az egyik viszonyítási alap mindig az idő. Ebben az értelemben mondja Agrell (vö. Szili 1994: 132), hogy minden emberi megnyilatkozás szituációkról és azok időbeli megjelenéséről szól. A nyolcvanas évek közepe táján Joan L. Bybee (1985) és Östen Dahl (1985) egymástól függetlenül ugyanerre a megállapításra jutott. Összevető vizsgálataik alapján úgy tűnik, hogy az idővel kapcsolatban a beszélőknek minden mondatukban legalább három dologról számot kell adniuk²:

² Givón 1984: 271–272 felhasználásával.

- (1) Az egyik, hogy miképp vélekednek a mondatban ábrázolt szituáció valóságáról. Ez a mondat **modalitásában** jut kifejezésre.
- (2) A másik, hogy a mondatban ábrázolt szituációt hol helyezik el a konceptuális időegyenesen, és hogyan viszonyítják más szituációknak az időtengelyen való elhelyezkedéséhez. Ez a mondat **külső időszerkezeté-**ben jelenik meg. Nyelvi kifejezőeszközei elsősorban az igeidő és az időhatározók.
- (3) Harmadsorban a beszélőknek jelezniük kell, hogyan strukturálják az adott szituáció idejét. Erről a mondat **belső időszerkezete,** vagyis **aspektusa** ad számot.

3. A magyar aspektusrendszerről a MID tanítása szempontjából

Kérdés, hogy a magyart külföldieknek tanító tanár vajon mit tud a magyar aspektusrendszerről? Pete István említi, hogy „Még a nyelvtanárok körében is meglepetés erejével hat és hitetlenkedve fogadják azt az állítást, hogy a *Vettél be orvosságot?* és a *Bevetted az orvosságot?* mondatokban különbözik az ige aspektusa, mondván, hogy itt a tárgy határozottságában van a különbség” (1985–86: 172).

Az aspektuális oppozíciók létéről már régi nyelvtaníróink is tudtak (vö. Szili 1994: 130–1). Az elmúlt húsz évben azonban több kutató vállalkozott arra, hogy az összegyűlt ismeretanyagot rendszerezve a magyar nyelv aspektusrendszeréről egységes koncepciót alakítson ki. A legismertebb, legkoherensebb aspektuselméletek Kiefer Ferenc (1992) és Wacha Balázs (1989) nevéhez fűződnek. Szili Katalin magát a nyelvi anyagot szemügyre véve – némileg függetlenül – alakította ki a magyar aspektusrendszerre vonatkozó elméletét.

A különféle elméleti alapokról induló megközelítések abban kétségtől egyetértenek, hogy – a világ számos más nyelvéhez hasonlóan – az aspektusrendszer alapját a magyarban is az imperfektív : perfektív (IPFV : PFV) aspektuális oppozíció képezi.

Kiefer Ferenc és Wacha Balázs olyan nyelvek aspektuselméleteit igyekezett a magyarra adaptálni, amelyek gyökeresen eltérő struktúrával, igerendszerrel bírnak. Ezekben a nyelvekben az IPFV : PFV aspektuális oppozíció a mondatban megjelenített szituáció ún. belső idejének megszakítható, illetve megszakíthatatlan voltával jellemezhető. „Ez azt jelenti, hogy a perfektív cselekvés mint elemezhetetlen egész jelenik meg, pontszerűen, valós időtartamának figyelembe vétele nélkül: *Felöltöztött, aztán becsomagolta a szükséges dolgokat*” (Szili 1999: 12).

Ezt az elméletet a magyarra alkalmazva a nyelvi anyagot tisztelő nyelvész számára példaértékű, érdekes helyzet áll elő. Az elmélet szerint agrammatikus mondatok ugyanis a magyar anyanyelvű beszélők számára mégis jól formálnak tűnnek. Konkrét példán érzékeltetve a jelenséget, ha a PFV aspektussal ábrázolt szituáció belső ideje oszthatatlan, azaz a szituáció egységes egészként jelenik meg, akkor nyilván nem szakítható meg egy vagy több másik történés által. A (4) mondat tehát elvileg agrammatikus:

- (4) *Miközben Péter megírta a leckéjét, háromszor is becsöngettek hozzá.*

Saját nyelvi intuíción és az általam megkérdezettek szerint viszont ez a mondat jól formált. Szili Katalin ez alapján fogalmazta meg azt az állítását, hogy a magyarban „a perfektív szituációk belső ideje megbontható” (2001: 268).³

A nyelvi anyagot jobban szem előtt tartva azt kell mondanunk, hogy a magyarban a PFV aspektust sokkal inkább a megjelenített cselekvés befejezésével, végállapotának képével azonosítjuk.⁴

A világ nyelveiben általában az IPFV aspektus a jelöletlen. Így van ez a magyarban is. Ezért célszerűbb a PFV aspektus jelölésének módjaira koncentrálni. A magyarban „a perfektivitás grammatikai jelölőjének [...] az igekötőket kell tekintenünk. Az igekötő az az elem, amely a cselekvések belső idejét behatárolja” (Szili 1999: 13). Ha az igekötő tisztán perfektiváló szerepét akarjuk illusztrálni, azaz egy alapigéhez egy perfektiváló prefexiumot társítunk, olyan igepárok jutnak eszünkbe, mint *olvas : elolvas*. Csakhogy valójában pontatlanul jártunk el. Ha ugyanis a fenti alapigének a velük párba állított igekötős ige a befejezett párja, akkor mi az IPFV alapigéje pl. a *kiolvas, átolvas, felolvas, leolvas, beolvas, ráolvas, összeolvas, visszaolvas* igekötős igéknek? Szili Katalin fogalmazza meg, hogy az IPFV : PFV „opozícióban a hagyományos megítéléssel ellentétben nem az igekötő nélküli alapigék s valamely perfektívnek vélt igekötős változatuk áll szemben, hanem egymással kompatibilis igei szerkezetek” (Szili 1994: 140). A fenti példán érzékeltetve (Szili 1994: 140 alapján):

(5) vki <i>olvas</i> vmit:	vki <i>elolvas / kiolvas</i> vmit
vki még egyszer <i>olvas</i> vmit:	vki <i>átolvas</i> vmit
vki <i>olvas</i> vmit vkinek:	vki <i>felolvas</i> vmit vkinek
vki <i>olvas</i> vmit vmiről:	vki <i>leolvas</i> vmit vmiről
vki összenézve <i>olvas</i> vmit:	vki <i>összeolvas</i> vmit

Ez azért jelentős megállapítás, mert egy másik oldalról igazolja, hogy a magyarban a perfektivitás megkülönböztető jegye a lehatároltság, az igével megnevezett cselekvés végpontjának elérése, és az ezzel bekövetkező új állapot beállta. A PFV „igekötős igék ugyanis a magyarban megkívánják a magas tranzitivitású névelős, zömében határozott névelős tárgyak használatát” (Szili 2000: 365).⁵ Tehát nem minősül

³ Ez egyben a Wacha aspektuselméletének egyik alaptételét is cáfolja, mégpedig azt, hogy a befejezett szerkezetek csakis egymásutániséget fejezhetnek ki (vö. 1989: 279-328).

⁴ „A perfektív cselekvés, történés határozott végeredménnyel bír, avagy nyilvánvaló állapotváltozásra utal: *megfőzte az ebédet, elkészítette a szekrényt, befestette a falat, megőszült*” (Szili 1999: 12–3). „Az imperpektív szituációk ezzel szemben abbahagyhatók, újrazkezdhetők, nem zárják ki a továbbfolytatás lehetőségét: *Délelőtt boronálták a földet, de megeredt az eső, így csak dél körül tudták folytatni.*” (Szili 2001: 266).

⁵ „Az igekötős igék és a névelős tárgyak együttes előfordulásának okát jó egy évszázaddal ezelőtt írt tanulmányában Budenz József így magyarázza a meg igekötőről szóló tanulmá-

jól formált magyar mondatnak a PFV igekötős ige tárgy nélkül, illetve névelőtlen tárggyal. Erre látunk példát a (6)-ban:

(6) *Mari megfőzte az ebédet.* → **Mari megfőzte.* → **Mari megfőzte ebédet.*

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a magyarban „a perfektív szituációt láthatóan két egymást feltételező elem építi fel, a telikusságot biztosító külső határoló, mely zömmében a határozott, ritkábban a határozatlan névelős tárgy, illetve a határ elérését avagy a cselekvés belső időhatárait lezáró morfológiai elem, a perfektiváló igekötő” (Szili 2000: 364).

4. Az aspektus a MID oktatásában

Tudjuk, hogy az anyanyelvi beszélők számára írt ún. **nyelvészeti grammatikák** közvetlenül nem alkalmazhatók az adott nyelvet idegen nyelvként tanulók oktatásában. A MID tanításának szempontjából az a kérdés, hogy ez az ismeretanyag mennyiben és hogyan használható fel a nyelvtanítás során.

Az aspektus a magyarban is minden mondat **kötelező** tartozéka, és elsősorban a predikátumon, az **igei csoporton** jelölődik⁶. Nyelvünkbeli megjelenése ráadásul meglehetősen komplex, a **lexikától a szintaxisig** minden nyelvi szintet átfogó fenomén, tehát jelentős szerepe van a mondat- és szövegalkotásban. Az aspektushoz (is) kötődő alapvető „tananyagok” a tárgyhatározottság, az általános és a határozott tárgyas ragozás problematikája, az igekötő elválása, illetve az igejelentés és az igekötős ige valenciaszerkezetének összefüggései, valamint a kontrasztív topik alkalmazásának szabályai. A fenti megfontolások alapján azt mondhatjuk, hogy az aspektus kérdésével már a nyelvtanítás kezdeti szakaszában is foglalkoznunk kell.

nyában: „a perfectiót kifejező meg-es ige meg a maga haladó, s egyszersmind hátmeg-tevő, azaz egyre perfectiót eszközölő cselekvésének határ- és végpontot kíván, minthogy csak ez által állhat be a teljes perfectio: e határ- és végpont pedig azáltal adatik meg, hogy a tárgyat, mint a cselekvés által elvégzendő, mintegy megjárando, kiszabott mennyiségű és mértékű föladatot kitesszük” (idézi Szili 2001: 264). „Budenz idézett gondolatai tulajdonképpen a tárgy határolói funkcióját, Comrie fogalomrendszerében (Comrie 1976: 44–8) a szituációkat telikussá tevő tulajdonságát határozzák meg pontosan és máig érvényesen. A telikus szituáció magában hordozza azt a végpontot, melynek elérésével cselekvése teljessé, befejezetté válhat: *Péter olvasta a könyvet; Péter elolvasta a könyvet.* Az atelikus szituáció ezzel szemben nem tartalmazza végpontját, ezért bármikor abbamaradhat, újrakezdődhet, de perfektívvé nem tehető. Vö.: *Péter olvas; *Péter elolvas; Péter újságot olvas; *Péter újságot elolvas*” (Szili 2000: 359).

⁶ „A magyar ige különösen fontos helyzete miatt mind a magyart külföldieknek tanító tanároknak, mind a magyar mint idegen nyelv oktatásának elméletével foglalkozókban egyre határozottabban megfogalmazódik az ígét középpontba állító nyelvtanítás megvalósításának szükségessége. [...] A magyar ige [azonban] – az indoeurópai nyelvektől eltérően – formai szempontok alapján nehezen közelíthető meg, nem osztályozható” (Szili 1984: 308–9).

Mindennek dacára – vagy éppen ezért – a forgalomban lévő tankönyvek szerzői az aspektus problematikáját kerülik, elhallgatják, illetve végtelenül leegyszerűsített módon, a használat kitapasztalását a diák intuíciójára bízva tanítják. Vajon mi módon lehetne hatékonyabban segíteni a magyarul tanuló diáknak, hogy nyelvünknek ezt a maga árnyaltságában ugyan bonyolult, mégis fontos és karakterisztikus részrendszerét fokozatosan a birtokába vegye?

Mínthogy az aspektus univerzális funkcionális–szemantikai kategória, tanításában is érvényesíthető a **funkcionális** – azaz a jelentés oldaláról való – megközelítésmód. Ezt támogatja az is, hogy az aspektus a többé-kevésbé univerzális eseményszerkezetek kötelező profilírozását végzi. A kommunikatív nyelvtanításban pedig – legalábbis a kezdeti szakaszban – alapvetően a diákok világismeretére és univerzálisnak tartott **kognitív folyamatokra** támaszkodunk, amikor a szituáció, a kontextus „szövegpótló” szerepét használjuk ki.

A PFV aspektus tanításának kérdésével Szili Katalin foglalkozott, mégpedig elsődlegesen az igekötő tanítása – taníthatósága – kapcsán. Eszerint az igekötők legelső megjelenése az a pillanat, amikor a nyelvtanárnak a határozóragokkal való szoros kapcsolatokat és perfektíváló funkciójukat egyaránt fel kellene – és lehetne – tárnia. Az igekötők szinte minden tankönyvben a maguk természetes helyén, az **irányhármasság** tanítása után jelennek meg. Bemutatásuk során azonban **irányjelölő** funkciójuk hangsúlyozása mellett a tankönyvek rendre megfélemedeznek az ezzel együtt járó **perfektíváló funkció** kiemeléséről. Erre az igekötő nélküli ige irányhatározós szerkezeteivel való egybevetése ad lehetőséget.⁷

Ehhez azonban az szükséges, hogy az igekötő nélküli, illetve az igekötős mozgásigék latívuszi határozókkal alkotott szintagmáit megfelelő módon prezentáljuk. A jelentésbeli kontraszt érzékeltetését szolgálja az **eltérő kérdésfeltevés** kiemelése:

- (7) *Hova megy Péter?* → *A házba megy.*
Mit csinál Péter? → *Bemegy a házba.*

A különbség felismertetését a mondat jelentésének kifejtése kell, hogy kövesse: a *bemegy* annyit tesz, hogy az alany *bent lesz* a házban, mégpedig a *megy* igével kife-

⁷ Vö. „az igekötők előkészítetlenül, hangsúlyukat, lényegi jegyeiket veszítve jelennek meg. A funkcióik közti különbségek megemlítődnek ugyan, de már a legkönnyebb, az irányjelölő is téves megközelítéssel szerepel. A hiányosság annak az alapvető ténynek a figyelmen kívül hagyásából fakad, hogy a magyar nyelvben az igekötős ige és latívus ragos határozója fejezi ki a határozóraggal jelölt helyre jutást, illetve az onnan kikerülést, ha az ige a határozója előtt áll. Ha nem kerülnek a „Péter megy a házba” és a „Péter bemegy a házba” mondatok oppozícióba, a tanuló számára nem válik világossá, hogy míg az első esetben csak az irányjelölése a cél, a másodikban már a bejutást fejezzük ki. Ezért a két jelentést általában azonosítják. Ebben segítségére vannak a leckékben szereplő félreérthető rajzok is. A nyelvkönyvíró pedig elveszíti annak lehetőségét, hogy a perfektív funkciót már itt megértesse. Igaz, ez utóbbinak később sem szentelnek nagyobb figyelmet” (Szili 1984: 311).

jezett mozgás révén.⁸ Ezen alapulhatna a következő lépés: a mozgásigék cseréjével a diák létrehozhatja a *befut*, *besétál*, *beugrik*, *berepül* igealakokat.

Ezeket az elveket alkalmazva valószínűleg az eredeti irányjelentésüket némileg homályosabban őrző *el-*, *végig-*, *ide-*, *oda-*, *szét-*, *össze-* igekötők tanítása is harmonikusabban illeszkedik az explicitebben irányjelölő igekötők bemutatásához. A lényeg azonban mindeközben az, hogy a diákban így megalapozzuk a **perfektivitás fogalmát**, mégpedig a kogníció, a pragmatika felől közelítve meg azt. Erre a fogalomra építünk ugyanis a *meg-* és az *el-* igekötők tisztán perfektiváló funkciójának bemutatásakor.

A perfektivitás fogalma alapvetően a **múlt időhöz** kötődik. A magyarban a jelen idejű igekötős igealak jövő idejű perfektivitást fejez ki, ez azonban kommunikatív szempontból nehezen kontrollálható helyzetet jelent. Nehéz ellenőrizni, hogy *a diák olvassa a könyvet* vs. *a diák elolvassa a könyvet* különbsége világos-e a tanuló számára, illetve hogy amikor ő magáról állít ilyesmit: *olvasom a könyvet* vagy *elolvasom a könyvet*, akkor az állítás igaz-e. Ezért eleinte célszerű múlt idejű példamondatokkal dolgozni.

A másik szempont, amit a prezentáció előkészítése során érdemes megfontolni, az **irány-, illetve eredménytárgyas szerkezetek** megválasztása. Bár az eredménytárgyas szintagmák esetén a grammatikai tárgy „elkészülte” jól megfoghatóvá teszi a cselekvés perfektivitását, célba érését, pl. *főzte az ebédet* vs. *megfőzte az ebédet*, a perfektivitás a magyarban ennél sokkal tágabb. A perfektivitás a cselekvés célba érésével, végérvényes lezárulásával azonos, és ennek csak egyik esete az, hogy a cselekvés (eredmény)tárgya elkészül. A ‘megette az almát’ cselekvés lezárulása azt az új világállapotot hozza létre, hogy az alma eltűnt, az ágens elfogyasztotta. A ‘megtanulta a leckét’ nyomán beálló új állapot, hogy az ágens tudja a leckét. A perfektivitás fogalmának bevezetése során tehát inkább ezt – a cselekvés célba érését és eredményességét – kell kiemelnünk.

A perfektivitás fogalmát legkézenfekvőbben úgy tudatosíthatjuk, hogy tisztázuk: a cselekvés célhoz érése azt jelenti, hogy a cselekvés tovább nem folytatható, és újra nem kezdhető. Mivel a PFV aspektus a cselekvést a maga totalitásában, célját elérként ábrázolja, világos, hogy a PFV cselekvést megjelenítő mondat szemantikailag nem kompatibilis az „**abbahagyta egy időre, majd folytatta**” tagmondatokkal. Ugyanez nem áll az IPFV aspektusú mondatokra. A diákok tehát ennek az egyszerű tesztnek a segítségével familiarizálódhatnak először a felismerés szintjén a perfektivitás fogalmával.

⁸ „a diákban a következő végkövetkeztetésnek kellene kialakulnia: *a földszintre megyek* vagy *lemegyek a földszintre* mondatokkal – más-más szórenddel! –, de egyaránt azt fejezem ki, hogy ‘a földszinten leszek’, de míg az első esetben a cselekvés iránya a fő információhordozó, azaz a jövőbeli földszinten levés ténye, addig a második mondatban maga a lekerülés (*lemegyek*), s az irányt kifejező bővítmény (*a földszintre*) csupán ennek pontosítását szolgálja” (Szili 1999: 10).

Miután a perfektivitás fogalmát kognitív-pragmatikai módszerrel bevezettük, a diákokkal a perfektivitást kifejező **grammatikai eszközkészletet** kell **fokozatosan** megismertetnünk. Ezek közül kezdő szinten – a kétpólusú aspektusmodellt szem előtt tartva – az igekötő és a külső tárgyi határolók együttes szerepét érdemes kiemelni. A határozott, illetve határozatlan névelős tárgyak használatát szintén kognitív érvekkel támaszthatjuk alá: csak olyan cselekvéshatár érhető el, ami bizonyos fokig egyedített. Másképpen fogalmazva újságot olvasni, csokit enni végtelen sokáig lehetséges. A cselekvések abbahagyhatók és újra kezdhetők, hisz tárgyak nem egyedi, azaz nem véges létező, hanem egyedi létezők halmaza.

A diákoknak meg kell mutatnunk, hogy az aspektust sok tényező együttesen alakítja. Ilyenek elsősorban a tárgyak, aztán az **igeidő** és az **időhatározók**, valamint összetett mondat esetén a **tagmondatok összjátéka**. Az időhatározó-rendszer fokozatos elsajátítása során például vissza-visszatérhetünk az IPFV : PFV aspektusú mondatpárjainkhoz, és tesztelhetjük az adott időhatározóval⁹ való kompatibilitásukat, szemantikai (pragmatikai) érvekkel támasztva alá a teszt eredményét. Ilyen példamondatok alkotása, illetve elemzése során az eseményszerkezet vázolása sem haszontalan.

Hasonló kompatibilitási tesztet végezhetünk egyszerű cselekvést kifejező igekötő nélküli igékkel alkotott mondatokkal. Megvizsgálhatjuk például, hogyan folytathatók olyan mondatok, mint *János olvasott. A gyerekek játszanak.*, és hogyan változik az adott esemény szerkezetének profilja a módosítások (határolók, újabb elemi szituációkhoz való viszonyítás stb.) következtében. A lehetséges megoldások köre a diákok lexikális tudásának, kreativitásának függvényében bővül, és persze nem csak az aspektus szempontja kerülhet elő.

Az aspektus tanítása a **szókincs** fejlesztésére is alkalmat adhat, pl. egy-egy eseményszerkezet eltérő profilírozási módjaihoz gyűjthetünk szavakat. A 'birtoklás' forgatókönyvet alapul véve kereshetünk igéket a *Pisti két év alatt _____ a kocsit.* mondatba, majd ugyanezt végigvehetjük a *Pisti délután ötkor _____ a kocsit.* mondattal.

Mindezen közben természetesen sort kell keríteni arra is, hogy az igekötőnek a tisztán perfektiváló szerepén túli, pontosabban azzal szorosan összefonódó funkcióit is bemutassuk. Az igekötő, mint tudjuk, az aspektusképzésen túl az **akcióminőségképzésben** és a **szóképzésben** általában a perfektivitás mozzanatát is az alapigéhez kapcsolja. Ilyen szerepkörükkel a magyarul tanuló diák a kezdő szinten nyilván a szókincs elsajátítása során találkozhat. Haladóbb szinten, a **morfológiai** ismeretek bővülése és a magyar nyelvre való ráhangolódás nyomán a tanu-

⁹ Hegedűs Rita az időpont, időtartam és időkeret fogalmát, illetve az ilyen típusú időhatározókat különíti el. Véleménye szerint „Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert ugyanaz az időhatározó különböző aspektusú igével más-más szituációban használható, ill. bizonyos időhatározók csak meghatározott aspektusú igével kombinálhatók. Egyszóval: egy adott szituáció aspektusa csak az időhatározó és a cselekvés/esemény együttes figyelembevételével írható le” (Hegedűs 2005: 164).

lók maguk is felfedezhetnek bizonyos – gyakran etimológiai jellegű – összefüggéseket. Erre utalnak például a lexikális egységként elsajátított igekötős igék alaktani szerkezetére vonatkozó kérdések („miért *becsap?*”, „miért *kicsinál?*” stb.).

Az akcióminőség-, illetve a szóképzés vonatkozásában a tanárnak természetesen adott szinten érdemes összegeznie és rendszerbe foglalnia az egyes típusokkal kapcsolatos ismereteket, és – ha **produktív képzésről** van szó – megadnia a szabályt. Ebből a szempontból érdemes megjegyezni, hogy az olyan gyakorlatok, amelyek egy „alapige” igekötős „származékait” gyűjtik egybe (pl. *eltalál, kitalál, megtalál, feltalál, odatalál*) kerülendőek, hisz az adott jelentéseket más nyelvben alkalmasint független lexémák fejezik ki (pl. m. *bemegy* = ang. *enter*).

A dolgozatot Szili Katalin megszívlelendő gondolatával zárom: „egyik feladat sem szorítható egy-két lecke anyagába, tehát az eddigi gyakorlattól eltérően az igekötők” – és tegyük hozzá: az aspektus – „akár folyamatosan jelen lévő részét képezhetnék a magyar nyelv oktatásának” (1999: 19).

Irodalom

- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology*. John Benjamins, Amsterdam.
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahl, Östen 1985. *Tense and Aspect Systems*. Basil Blackwell, Oxford.
- Givón, Talmi 1984. *Syntax: A functional typological introduction*. John Benjamins, Amsterdam.
- Hegedűs Rita 2005. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc 1992. Az aspektus és a mondat szerkezete. In: Kiefer (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 797–886.
- Kiefer Ferenc 2000. *Jelentélmélet*. Corvina, Budapest.
- Pete István 1985–86. Az aspektuális jelentés az igei jelentésfajták rendszerében. *Néprajz és nyelvtudomány* 29-30: 159–72.
- Szili Katalin 1984. Nyelvünk a külföldieknek írt nyelvkönyvekben. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 6. Budapest.
- Szili Katalin 1994. *Az igekötőről és az igekötős igeről*. Kandidátusi értekezés.
- Szili Katalin 1999. Hogyan tanítsuk? I. Az igekötők. A kétféle ragozás. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 38. Budapest.
- Szili Katalin 2000. A tárgyasság a magyar nyelvben (A tárgyasság morfoszintaktikai összefüggései). *Magyar Nyelvőr* 124: 356–69.
- Szili Katalin 2001. A perfekтивitás mibenlétéről a magyar nyelvben a *meg-* igekötő funkciói kapcsán. *Magyar Nyelv* 262–82.
- Wacha Balázs 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In: Rác Endre (szerk.): *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 219–282.